

De avonturen van

geschreven voor de opvoeding van
de weledele hertog van Bourgondië,
door FÉNELON,
Aartsbisschop van Kamerijk

Vertaling JAN PIETER VAN DER STERRE
en REINTJE GHOOS

Inleiding MAARTEN ASSCHER

Boom

TELEMACHUS

Deze Nederlandse vertaling van *Les Aventures de Télémaque* van François Fénelon kwam tot stand op initiatief van prof.dr Frans A. Janssen († 30 september 2024). De uitgave kon mede worden gerealiseerd dankzij de ondersteuning van Wolbert Vroom, architect te Amsterdam en van Menno Witteveen/Johan Huizinga Fonds te Den Haag.

De vertalers ontvingen voor deze vertaling een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

© 2025 Maarten Asscher (inleiding), Jan Pieter van der Sterre
en Reintje Ghoos (vertaling)

ISBN 9789024457021

NUR 633

Omslagafbeelding: Giovanni Battista Tiepolo, *Jonge man met een boog en een grote pijlenkoker en zijn kameraad met een schild* (ca. 1740-1750). Rijksmuseum, Amsterdam (SK-A-2965)

Boekverzorging Brigitte Slangen, Nijmegen
Lithografie All-Print, Wijchen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het

treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van artikel 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl). Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden.

No part of this publication may be reproduced in the context of text and datamining for any other purpose which is not expressly permitted by law without permission of the publisher.

www.boom.nl

Inhoud

17 Een *Vatersuche* als vorstenspiegel. Inleiding – Maarten Asscher

De avonturen van Telemachus

31 **Boek I** — Telemachus is op reis onder begeleiding van Minerva, die de gedaante van Mentor heeft aangenomen. Tijdens een storm spoelen ze aan op het eiland van Calypso. Deze godin, die treurt om het vertrek van Odysseus, ontvangt de zoon van genoemde held met open armen en voelt zich meteen zo sterk tot hem aangetrokken dat ze hem aanbiedt onsterfelijk te worden, mits hij bij haar wil blijven. Als Calypso Telemachus vraagt zijn avonturen te vertellen, beschrijft hij haar zijn reizen naar Pylos en Lakedemonië, zijn schipbreuk voor de kust van Sicilië, het gevaar dat hij daar liep om te worden geofferd aan de geesten van Anchises, de hulp die Mentor en hij boden toen koning Acestes werd overvallen door barbaren en de dank die deze vorst hun betuigde door hun een Fenicische boot te geven om terug te keren naar hun land.

43 **Boek II** — Vervolg van Telemachus' verhaal. Een vloot van koning Sesostris overmeestert het Tyrische schip, waarna Mentor en zijn pupil gevangen worden genomen en naar Egypte gebracht. Rijkdommen en wonderen van dat land. Wijs landsbestuur. Telemachus en Mentor moeten verschijnen voor Sesostris, die het onderzoek naar hun situatie overlaat aan Metophis, een van zijn functionarissen. Op diens bevel wordt Mentor verkocht aan Ethiopiërs, die hem

meenemen naar hun land, terwijl Telemachus in het woeste gebied bij Oasis een kudde moet gaan hoeden. Zijn uitputtende ballingschap aldaar wordt verlicht door de Apollopriester Termosiris, van wie hij leert het voorbeeld te volgen van Apollo, die de kuddes moest hoeden van Admetus, de koning van Thessalië, en die troost vond voor zijn ellendige lot door de barbaarse herders enige beschaving bij te brengen. Algauw komt het Sesostris ter ore welke fraaie resultaten Telemachus heeft bereikt in de woeste gebieden van Oasis. Hij roept hem bij zich, raakt overtuigd van zijn onschuld en belooft hem naar Ithaca te sturen. Maar Sesostris sterft, waardoor Telemachus opnieuw in de problemen komt: hij wordt gevangengezet in een toren aan de kust, van waaruit hij kan zien hoe Bocchoris, de nieuwe koning van Egypte, om het leven komt in een gevecht met onderdanen die in opstand zijn gekomen en die worden geholpen door de Feniciërs.

59 Boek III — Vervolg van Telemachus' verhaal. Als alle Fenicische gevangenen worden vrijgelaten door de opvolger van Bocchoris, nemen ze Telemachus mee op het schip van Narbal, de commandant van de Tyrische vloot. Onderweg vertelt Narbal hem over de macht van de Feniciërs en het juk waaronder de argwanende, wrede Pygmalion hen helaas heeft gedwongen. Telemachus verblijft enige tijd in het welvarende Tyrus en kijkt er zijn ogen uit. Narbal maakt hem duidelijk met welke middelen de stad die voorspoed heeft bereikt. Op het moment dat Telemachus scheep zal gaan naar Cyprus, komt Pygmalion evenwel ter ore dat hij een buitenlander is. Hij wil hem gevangen laten nemen, maar Astarbe, de maîtresse van de tiran, redt hem door in zijn plaats een jongeman te laten ombrengen die haar ergerde met zijn onverschilligheid. Telemachus gaat aan boord van een Cypriotisch schip, om via Cyprus terug te varen naar Ithaca.

77 Boek IV — Telemachus' verhaal wordt onderbroken door Calypso, die vindt dat hij moet uitrusten. Mentor neemt hem onder vier ogen kwalijk dat hij is begonnen over zijn avonturen, al raadt hij hem aan het verhaal wel af te maken. Telemachus volgt Mentors advies op en vertelt verder. Tijdens de tocht van Tyrus naar Cyprus droomt hij dat Venus en Cupido hem aanmoedigen tot zinnelijk genot. Maar Minerva verschijnt hem ook en beschut hem met haar

aegis, terwijl Mentor hem aanraadt Cyprus te ontvluchten. Als hij wakker wordt, blijkt de Cypriotische bemanning te veel wijn te hebben gedronken, terwijl er een hevige storm woedt, waarin hun schip zou zijn vergaan als Telemachus zelf niet het roer ter hand had genomen en de commando's had gegeven. Eindelijk komen ze aan op het eiland. Beschrijvingen van de wellustige Cypriotische gebruiken, de Venusverering en de verderfelijke indrukken die dat schouwspel maakt op Telemachus' hart. Verstandige adviezen om dat grote gevaar te vermijden krijgt hij uit de mond van Mentor, zijn wijze raadsman, die hij onverhoeds ter plaatse terugvindt. Samen gaan ze scheep naar Kreta dankzij de Syriër Hazaël, aan wie Mentor was verkocht en die door de winden gedwongen Cyprus aandeed op weg naar Kreta, waar hij de wetten van Minos wilde bestuderen. Tijdens die reis genieten ze van het fraaie schouwspel van Amphitrite in haar wagen, die wordt getrokken door zeepaarden.

93 Boek v — Vervolg van Telemachus' verhaal. Rijkdom en vruchtbaarheid van Kreta; zeden van de Kretenzers en hun welvaart onder de wijze wetten van Minos. Bij zijn aankomst op het eiland hoort Telemachus dat Idomeneus, de koning van Kreta, onlangs zijn enige zoon heeft geofferd om een onbezonnen plechtige belofte gestand te doen; dat de Kretenzers om het bloed van de zoon te wreken, de vader hebben gedwongen hun land te verlaten; en dat ze na een onzekere periode juist op dat moment vergaderd zijn om een volgende koning te kiezen. Telemachus, die de samenkomst mag bijwonen, behaalt bij verschillende onderdelen de overwinning en lost buitengewoon intelligent enkele morele en politieke vragen op waarmee de deelnemers worden geconfronteerd door de oude mannen die op het eiland fungeren als rechter. De intelligentie van de jonge buitenlander frappeert de woordvoerder van deze oudsten en hij stelt de vergadering voor om hem tot koning te kronen; dat voorstel wordt door het hele volk met luid gejuich aangenomen. Maar Telemachus weigert hun koning te worden, omdat hij de voorkeur geeft aan het arme Ithaca boven het rijke koninkrijk Kreta. Hij stelt voor om Mentor te kiezen, maar ook deze weigert de diadeem. Als de vergadering er bij Mentor op aandringt een keuze te maken voor het hele volk, meldt hij wat hij kort tevoren heeft gehoord over de verdiensten van een zekere Aristodemus, en hij adviseert direct de vergadering om hem tot koning uit te roepen. Kort daarna gaan

Mentor en Telemachus scheep op een Kretensisch schip voor de terugreis naar Ithaca. Om de boze Venus te troosten veroorzaakt Neptuneus onderweg een vreselijke storm, waarin hun schip vergaat. Het tweetal ontsnapt aan het gevaar door zich vast te klampen aan de resten van de mast, die wordt voortgestuwd door de golven en hen op het eiland van Calypso aan land laat gaan.

117 Boek VI — Calypso, die onder de indruk is van Telemachus' relaas, wordt hevig verliefd op hem en stelt alles in het werk om bij hem hetzelfde gevoel op te wekken. Ze wordt daarin krachtig bijgestaan door Venus, die Cupido naar het eiland heeft meegenomen met de opdracht zijn pijlen te gebruiken om het hart van Telemachus te doorboren. Laatstgenoemde, die zonder het te weten al verwond is, wil onder verschillende voorwendsels graag op het eiland blijven, ondanks de verstandige waarschuwingen van Mentor. Algauw voelt hij een hevige hartstocht voor de nimf Eucharis, waarmee hij Calypso jaloers en woedend maakt. Ze zweert bij de Styx dat Telemachus van haar eiland zal vertrekken en dringt er bij Mentor op aan een schip te bouwen om hem terug te brengen naar Ithaca. Terwijl Mentor Telemachus naar de kust brengt om aan boord te gaan, troost Cupido Calypso en spoort hij de nymfen aan om het schip in brand te steken. Het zien van de vlammen doet Telemachus heimelijk genoeg, maar als de schrandere Mentor dat merkt, duwt hij hem in zee en springt hem na, om zwemmend een andere boot te bereiken, die op dat moment stilligt bij het eiland van Calypso.

135 Boek VII — Mentor en Telemachus zwemmen naar de Fenicische boot die tegenover Calypso's eiland voor anker is gegaan: ze worden zeer hartelijk ontvangen door de gezagvoerder, Adoam, die een broer van Narbal blijkt te zijn. Adoam herkent Telemachus, belooft hem rechtstreeks naar Ithaca te brengen en vertelt dat Pygmalion, de koning van Tyrus, en Astarbe, diens vrouw, tragisch aan hun eind zijn gekomen; daarna prijst hij de edele aard van Baleazar, die destijds door toedoen van Astarbe bij zijn tirannieke vader in ongenade was gevallen. Telemachus schildert op zijn beurt wat hij beleefd heeft sinds zijn vertrek uit Tyrus. Tijdens een maaltijd die Adoam Telemachus en Mentor aanbiedt, laat Achitoas de zoete klanken van zijn stem en zijn lier horen en verzamelt daarmee rond het schip de

Tritonen, de Nereïden en alle andere goden van de zee, tot de zee-monsters toe. Dan neemt Mentor een lier ter had en speelt zo fraai dat de jaloerse Achitoas gekwetst de zijne laat zakken. Adoam vertelt daarna over de wonderen van Betica. Hij beschrijft de milde luchttemperatuur en alle rijkdommen van dat land, waarvan de volkeren in volstrekte eenvoud een uiterst gelukkig leven leiden.

155 Boek VIII — Venus is nog steeds boos op Telemachus en vraagt Jupiter een eind aan diens leven te maken; maar omdat het noodlot niet toestaat dat hij omkomt, dringt de godin er bij Neptunus op aan alles in het werk te stellen om hem te verwijderen van Ithaca, waarheen Adoam met hem op weg is. Neptunus stuurt meteen een misleidende godheid naar roerganger Acamas, wiens zintuigen worden betoverd, waardoor hij met volle zeilen de haven van Salento binnenvaart terwijl hij meende aan te komen op Ithaca. De koning van Salento, Idomeneus, bereidt Telemachus en Mentor een uiterst hartelijk welkom: hij gaat met hen naar de tempel van Jupiter, waar hij een offer had besteld voor het welslagen van een oorlog tegen de Mandurianen. Als de offerpriester de ingewanden van de slachtdieren raadpleegt, geeft hij Idomeneus goede hoop en verzekert hem dat hij zijn geluk te danken zal hebben aan zijn twee nieuwe gasten.

171 Boek IX — Idomeneus legt Mentor uit wat de aanleiding is van de oorlog tegen de Mandurianen en welke maatregelen hij heeft genomen tegen hun invallen. Mentor maakt hem duidelijk dat zijn aanpak tekortschiet en stelt hem efficiëntere methoden voor. Tijdens dat gesprek verschijnen de Mandurianen voor de poorten van Salento, met een groot leger bestaande uit verschillende buurvölkeren, die ze voor hun zaak hebben weten te winnen. Als hij dat ziet loopt Mentor razendsnel Salento uit en doet de vijanden voorstellen om zonder bloedvergieten een eind te maken aan de oorlog. Telemachus, die erg benieuwd is naar de afloop van de onderhandelingen, voegt zich al gauw bij hem. Beiden bieden aan om als gijzelaar bij de Mandurianen te blijven en zo te garanderen dat Idomeneus zich houdt aan de vredesvoorwaarden die hij voorstelt. Na enig verweer geven de Mandurianen gehoor aan de verstandige waarschuwingen van Mentor, die meteen Idomeneus laat komen om persoonlijk de vrede te sluiten. De vorst accepteert zonder aarzelen alle

voorwaarden die Mentor naar voren brengt. Er worden gijzelaars uitgewisseld en gezamenlijk offers gebracht om het verbond te bevestigen; daarna loopt Idomeneus terug naar de stad met de koningen en de belangrijkste aanvoerders van de Mandurianen en hun bondgenoten.

195 Boek x — De bondgenoten stellen Idomeneus voor om lid te worden van hun coalitie tegen de Dauniërs. De vorst stemt hiermee in en zegt hun troepen toe. Mentor vindt dat hij zich al te makkelijk heeft laten verplichten tot een nieuwe oorlog, juist nu hij behoefte heeft aan een lange periode van vrede om met verstandige maatregelen zijn onlangs gestichte stad en koninkrijk te versterken. Idomeneus erkent zijn fout en haalt op advies van Mentor de bondgenoten over om genoeg te nemen met de aanwezigheid in hun leger van Telemachus en honderd jonge Kretenzers. Als hij vlak voor zijn vertrek afscheid neemt van Mentor, kan Telemachus het niet nalaten enige verbazing te uiten over Idomeneus' gedrag. Mentor profiteert van de gelegenheid om Telemachus duidelijk te maken hoe gevaarlijk het is om zich ten onrechte te buiten te gaan aan zware kritiek op bestuurders van een land. Na het vertrek van de bondgenoten onderneemt Mentor een grondig onderzoek naar de toestand van de stad en het koninkrijk Salento, de situatie waarin de handel verkeert en alle onderdelen van het bestuur. Hij laat Idomeneus verstandige maatregelen treffen voor de handel en voor de sociale discipline; hij laat hem de bevolking verdelen in zeven klassen, waarvan hij de niveaus onderscheidt via diversiteit in de kleding. Hij verbiedt luxe en zinloze ambachten, en laat de betreffende beroepsgroep zich wijden aan noodzakelijke ambachten, aan de handel, en vooral aan de landbouw, waarvoor hij nieuwe waardering bewerkstelt; tot slot schrijft hij overal een nobele, sobere eenvoud voor. Positieve gevolgen van die ingrepen.

219 Boek xi — Idomeneus vertelt Mentor wat de oorzaak is van al zijn tegenslagen: zijn blind vertrouwen in Protesilaüs en de listen waarmee die vertrouweling hem verwijderde van de verstandige, deugdzame Philocles. Toen zijn vertrouwen zo groot was om te geloven dat Philocles een vreselijke samenzwering op touw had gezet, gaf Idomeneus Timocrates heimelijk opdracht hem te doden tijdens

een expeditie waarmee hij was belast. Timocrates slaagde niet in die opzet en werd gevangengenomen door Philocles, aan wie hij alles vertelde over het verraad van Protesilaüs. Philocles trok zich direct terug op het eiland Samos nadat hij het commando van zijn vloot had overgedragen aan Polymenes, zoals Idomeneus hem had voorgeschreven. Deze vorst kwam nu eindelijk te weten wat een gemene trucs Protesilaüs uithaalde; maar uiteindelijk bleek dat hij hem niet kon missen; hij bleef zelfs blindelings doen wat de man wilde, terwijl hij de trouwe Philocles arm en onteerd zijn leven liet leiden in zijn spelonk. Mentor opent Idomeneus' ogen voor de onrechtvaardige kant van dat gedrag; hij draagt hem op om Protesilaüs en Timocrates naar Samos te laten brengen en Philocles terug te roepen en in ere te herstellen. Hegesippus, aangesteld om die opdracht uit te voeren, doet dat met genoegen. Hij komt met de twee verraders aan op Samos en vindt daar zijn vriend Philocles terug. Deze blijkt tevreden met zijn arme, solitaire bestaan. Hij heeft veel moeite met het idee om terug te keren naar de zijnen; maar nadat hij heeft erkend dat het de wil van de goden is, gaat hij met Hegesippus scheep en komt aan in Salento, waar Idomeneus, die inmiddels door de verstandige opvattingen van Mentor een ander mens is geworden, hem een uiterst waardige ontvangst bereidt en met hem overlegt over middelen om een krachtiger beleid te voeren.

245 Boek XII — Tijdens zijn verblijf bij de bondgenoten wint Telemachus de genegenheid van hun belangrijkste aanvoerders en zelfs die van Philoctetes, die een vooroordeel tegen hem had door toedoen van Odysseus, zijn vader. Philoctetes vertelt Telemachus zijn avonturen en waarom hij zo'n hekel heeft aan Odysseus. Eerst maakt hij hem duidelijk hoe fataal het kan zijn om hartstochtelijk van iemand te houden aan de hand van het dramatische verhaal over Hercules' dood. Hij zet uiteen hoe deze held hem de rampzalige pijlen gaf die onmisbaar waren voor het veroveren van de stad Troje; hoe hij vervolgens het geheim van Hercules' dood had verraden en als straf eindeloos pijn moest lijden op het eiland Lemnos; en ten slotte hoe Odysseus Neoptolemus gebruikte om hem over te halen naar het beleg van Troje te gaan, waar hij werd genezen door de zonen van Asclepius.

261 **Boek XIII** — Tijdens zijn verblijf bij de bondgenoten kost het Telemachus veel moeite om zich discreet genoeg te gedragen tussen al die koningen die elkaar het licht in de ogen niet gunnen. Hij krijgt onenigheid met Phalanthus, de aanvoerder van de Lakedemoniërs, over een paar gevangen Dauniërs, waarvan beiden beweren dat het hún gevangenen zijn. Terwijl de kwestie besproken wordt in de vergadering van de koninklijke bondgenoten gaat Hippias, de broer van Phalanthus, de gevangenen halen om ze naar Tarentum te brengen. Dat maakt Telemachus woedend, hij valt Hippias aan en werkt hem in een tweegevecht tegen de grond. Maar al gauw heeft hij spijt van zijn opvliegendheid en wil hij alleen nog maar de zaak bijleggen. Intussen krijgt Adrastus, de koning van de Dauniërs, lucht van de onenigheid en verwarring die door het geschil tussen Telemachus en Hippias is ontstaan in het leger van de bondgenoten, en valt hen onverhoeds aan. Eerst overweldigt hij honderd van hun schepen, waarmee hij zijn troepen naar hun legerplaats kan transporteren, dan sticht hij daar brand, valt Phalanthus' deel van het kampement aan en doodt diens broer Hippias, terwijl Phalanthus zelf neergaat met enkele steekwonden. Na het eerste bericht over deze overrompeling stormt Telemachus in zijn goddelijke wapenrusting het kamp uit, verzamelt het leger van de bondgenoten rondom zich en manoeuvreert de troepenbewegingen zo verstandig dat hij in korte tijd de zegevierende vijand terugdringt. Hij zou zelfs een volledige overwinning hebben behaald als er geen storm was opgestoken, die de twee legers scheidde. Na het gevecht gaat Telemachus langs bij de gewonden en zorgt dat ze krijgen waaraan ze behoefte kunnen hebben. Speciale aandacht besteedt hij aan Phalanthus en aan de begrafenis van Hippias, wiens as hij persoonlijk in een gouden urn naar Phalanthus brengt.

289 **Boek XIV** — Telemachus, die door verschillende dromen tot de overtuiging is gekomen dat zijn vader Odysseus niet meer onder de levenden verkeert, gaat hem zoeken in de onderwereld. Dat plan had hij al geruime tijd in zijn hoofd. 's Nachts glipt hij het kamp uit en loopt naar de beroemde grot van Acherontia. Hij dringt er moedig binnen en bereikt de oever van de Styx, waar Charon hem laat instappen in zijn boot. Dan dient hij zich aan bij Pluto, die hem toestemming geeft zijn vader te gaan zoeken in de onderwereld. Eerst steekt hij de Tartarus over, waar hij de kwellingen ziet die het lot

zijn van de ondankbaren, de meinedigen, de godslasteraars, de hypocrieten en vooral de slechte koningen. Daarna betreedt hij de Elyzeese velden, waar hij met genoeg het geluk ontdekt dat het lot is van de rechtvaardigen, met name de goede koningen, die tijdens hun leven hun volk verstandig hebben bestuurd. Hij wordt herkend door Arcesius, zijn overgrootvader, die hem verzekert dat Odysseus nog leeft en weldra de macht weer zal overnemen op Ithaca, waar zijn zoon na hem moet regeren. Over regeren maakt Arcesius zeer verstandige opmerkingen. Hij attendeert Telemachus erop hoeveel groter de beloning is van goede koningen, die vooral uitblonken door deugd en rechtvaardigheid, boven die van koningen die uitblonken in moed. Na dat gesprek verlaat Telemachus het duistere rijk van Pluto en keert vlot terug naar het kampement van de bondgenoten.

317 Boek xv — Tijdens een vergadering van de legeraanvoerders verzet Telemachus zich tegen het foute uitgangspunt van het plan om een aanval te doen op Venusia, de stad die in overleg tussen beide partijen onder toezicht was geplaatst van de Lucaniërs. Niet minder wijs toont hij zich in het omgaan met twee overlopers, van wie de ene, Acantus genaamd, van Adrastus de opdracht had gekregen hem te vergiftigen; de andere, Dioscorus genaamd, kwam de bondgenoten het hoofd van Adrastus aanbieden. In de strijd die daarna begint, oogst Telemachus algemene bewondering vanwege zijn moed en zijn bedachtzaamheid: terwijl hij in het strijdgewoel zoekt naar Adrastus, zaait hij overal waar hij komt dood en verderf. Adrastus, die intussen juist koortsachtig op zoek is naar hem, wordt omringd door zijn keurtroepen, die vreselijk huishouden onder de bondgenoten en hun dapperste bevelhebbers. Als hij dat ziet stormt Telemachus verontwaardigd af op Adrastus, werpt hem al gauw op de grond en biedt hem dan de gelegenheid om gratie te vragen. Telemachus is zo edelmoedig hem te sparen, maar als Adrastus opstaat en meteen probeert hem opnieuw te overvallen, doorsteekt Telemachus hem met zijn zwaard. Dan reiken de Dauniërs de bondgenoten de hand ten teken van verzoening en vragen als enige vredesvoorwaarde dat ze een koning uit hun eigen volk mogen benoemen.

337 **Boek XVI** — De legeraanvoerders verzamelen zich om te spreken over het verzoek van de Dauniërs. Nadat hij de laatste eer heeft bewezen aan Pisistratus, de zoon van Nestor, gaat Telemachus naar hun vergadering. De meeste legerleiders vinden dat het land van de Dauniërs onderling verdeeld moet worden, waarbij ze Telemachus de vruchtbare Arpina-streek aanbieden. Hij accepteert dat aanbod niet, maar betoogt dat het in het belang van de bondgenoten is om de Dauniërs hun grondgebied te laten behouden en hun als koning Polydamas te geven, een beroemde bevelhebber uit hun gelederen, die niet minder wordt gerespecteerd om zijn wijsheid dan om zijn moed. De bondgenoten stemmen in met die keuze, tot grote blijdschap van de Dauniërs, die door Telemachus vervolgens worden overgehaald om de Arpina-streek af te staan aan Diomedes, de koning van Aetolië, die juist in die periode met zijn kameraden werd achtervolgd door de woede van Venus, omdat hij haar tijdens het beleg van Troje een verwonding had toegebracht. Daarmee is de onrust ten einde en doen de vorsten niets liever dan afscheid nemen van elkaar en huiswaarts keren, ieder naar zijn eigen land.

351 **Boek XVII** — Na zijn terugkeer constateert Telemachus dat het gebied rond Salento er welvarend bij ligt, maar hij is geschokt als hij in de stad de weelde niet meer aantreft die voor zijn vertrek overal opvallend aanwezig was. Mentor zet de redenen van die verandering uiteen: hij geeft aan wat degelijke rijkdommen zijn voor een Staat, en legt de grondregels uit van de kunst van het regeren. Telemachus biecht tegenover Mentor op dat hij verliefd is op Antiope, Idomeneus' dochter. Mentor prijst net als hij haar goede eigenschappen, verzekert hem dat de goden haar voor hem bestemmen als echtgenote, maar dat hij nu alleen moet denken aan de thuisreis naar Ithaca. Idomeneus, die zijn gasten node ziet vertrekken, kaart bij Mentor verschillende lastige kwesties aan die hij moet regelen en waarvoor hij diens hulp nodig heeft. Mentor legt hem uit wat hij moet doen en blijft benadrukken dat Telemachus en hij zo snel mogelijk scheep willen gaan. Idomeneus probeert hen nog vast te houden door de verliefdheid van laatstgenoemde voor Antiope wat aan te wakkeren; hij neemt ze mee op een jachtpartij waarmee hij zijn dochter een genoegen wil doen. Ze zou daarbij verscheurd zijn door een everzwijn als Telemachus niet bekwaam en snel had ingegrepen door het dier te doorboren met zijn speer. Idomeneus is dodelijk bedroefd als hij

ziet dat hij zijn gasten niet meer bij zich kan houden. Mentor troost hem en laat hem ten slotte instemmen met hun vertrek. Direct daarna gaan ze uit elkaar met de hartelijkste betuigingen van achting en vriendschap.

377 **Boek XVIII** — Tijdens de zeereis spreekt Telemachus met Mentor over de principes van verstandig landsbestuur, en vooral over de vraag hoe je mensen leert kennen, hen kunt vinden en hun talenten volledig benutten. Tijdens dat gesprek valt de wind weg, zodat het schip moet aanleggen bij een eiland, waar kort tevoren Odysseus geland is; Telemachus ontmoet hem en spreekt met hem zonder hem te herkennen; maar nadat hij hem scheep heeft zien gaan voelt hij een vreemde verwarring waarvan hij de oorzaak niet kent. Mentor verklaart een en ander en verzekert hem dat hij binnenkort bij zijn vader zal zijn; daarna stelt hij Telemachus' geduld opnieuw op de proef door diens vertrek uit te stellen om een offer te brengen aan Minerva. Ten slotte neemt de godin zelf, die verborgen was onder de figuur van Mentor, haar eigen gedaante weer aan en maakt bekend wie ze is. Ze doet Telemachus haar laatste aanbevelingen en verdwijnt. Dan vertrekt Telemachus haastig en komt aan op Ithaca, waar hij zijn vader terugvindt bij de trouwe Eumaeus.

395 Eerste versie van de beschrijving van het schild van Telemachus (boek XIII)

398 Enkele opmerkingen van de vertalers

401 Noten

429 Illustratieverantwoording

i.m. Frans A. Janssen, *grand Fénelonien*

Een *Vatersuche* als vorstenspiegel. Inleiding

MAARTEN ASSCHER

Een van de mooiste uitgaven van François Fénelons *Les aventures de Télémaque* (*De avonturen van Telemachus*) is de tweedelige editie die in 1783 in drie verschillende formaten door de Parijse uitgeverij-drukkerij Didot werd uitgebracht. Deze uitgave was weliswaar niet geïllustreerd, maar het speciaal voor de gelegenheid ontworpen lettertype en de bijna serene typografie zijn een lust voor het oog. Die nieuwe editie van het toen bijna honderd jaar oude boek, voor het eerst gepubliceerd in 1699, verscheen in opdracht van de Franse koning Lodewijk xvi, als eerste deel van een serie klassieke werken, met het oog op de opvoeding van de dauphin, zijn twee jaar tevoren geboren zoon en beoogd troonopvolger, Louis-Joseph. Het lot zou, met het uitbreken van de Franse Revolutie in 1789 en het vroegtijdig overlijden van de kroonprins in datzelfde jaar, anders over de troonopvolging beslissen, maar die klassiekenreeks werd nog jarenlang, tot in de napoleontische tijd, succesvol voortgezet. En zo beroemd was de *Télémaque*, dat het boek als eerste in deze reeks uitkwam, nog vóór het werk van auteurs als Racine, Molière, La Fontaine, Boileau en Corneille, de Bijbel en Latijnse klassiekers als Vergilius en Horatius. Kennelijk had het boek een kleine eeuw na verschijning nog niets van zijn status verloren. Het grote en blijvende succes van de *Télémaque* had alles te maken met de woedende reactie erop van de in 1699 regerende Franse vorst, ‘zonnekoning’ Lodewijk xiv, die zich indertijd grotelijks had opgewonden over de in het boek verwerkte kritiek op de absolute monarchie in het algemeen en op zijn regeringsbeleid in het bijzonder.

Een interessante parallel in dit verband is dat de *Télémaque* zelf ook al geschreven werd voor de opvoeding van een kroonprins, na-

melijk de kleinzoon van Lodewijk xiv, de hertog van Bourgondië, die eveneens stierf voordat hij de troon kon bestijgen. Afgezien van de nog altijd ongeschonden literaire statuur van de *Télémaque*, hadden de lessen in het boek op het terrein van koninklijk leiderschap kennelijk na een eeuw hun relevantie nog volop behouden, in elk geval voor de opvoeding van de jonge Louis-Joseph, de kleinzoon van de kleinzoon voor wie het boek oorspronkelijk geschreven was. En blijkbaar voelde Lodewijk xvi zich – zes jaar vóór het uitbreken van Franse Revolutie – minder bedreigd door de in het werk vervatte kritiek op het absolute koningschap dan zijn voorvoorganger Lodewijk xiv.

Gedurende de eerste twee eeuwen na zijn oorspronkelijke publicatie bleef de *Télémaque* een onaantastbare, in Frankrijk en daarbuiten veelgelezen klassieker, in de traditie van de ‘vorstenspiegel’, een literair genre waarin beschreven wordt hoe een goede prins of koning dient te regeren. Men heeft berekend dat het boek in die periode minstens achthonderd keer werd herdrukt. Ook in Nederland bestond er grote belangstelling voor. Het werd hier te lande meermaals vertaald en zelfs in de Franstalige uitgeefgeschiedenis ervan speelden achttiende-eeuwse Nederlandse uitgevers, zoals de katholieke Haagse firma Adriaan Moetjens, vanaf het allereerste begin een opvallend actieve rol. Die belangstelling van Hollandse zijde voor een zo duidelijk antimonarchistisch boek laat zich historisch natuurlijk wel verklaren.

In de eerste decennia van de twintigste eeuw begon de reputatie van Fénelons hoofdwerk te tanen, met de op gang komende ontkenning, het brute realisme van de loopgravenoorlog die op Frans gebied werd uitgevochten en de opkomst van het modernisme dat het literaire proza voorgoed zou veranderen.

Met dat al vraag je je af: hoe kon een boek dat ogenschijnlijk gaat over de omzwervingen van Telemachus, op zoek naar zijn dolende vader Odysseus, de gemoederen aan het hof van Versailles in 1699 zo verhitten? Wat is precies de aard en de waarde van dit veelzijdige boek, dat het gedurende de achttiende en negentiende eeuw zo’n langdurige aantrekkingskracht behield? En tot slot is er natuurlijk de vraag wat *De avonturen van Telemachus* de eenentwintigste-eeuwse Nederlandse lezer te bieden heeft, niet alleen in historisch, maar ook in literair en politiek opzicht. Maar eerst: wie was François Fénelon?

François Fénelon

François de Salignac de La Mothe-Fénelon kwam ter wereld op 6 augustus 1651, op het familiekaasteel in de Périgord van zijn vader Pons de Fénelon, telg van een illustere, maar verarmde adellijke geslacht. Als jongere zoon uit zijn vaders tweede huwelijk was François, net als vele anderen van zijn voorouders en familieleden, voorbestemd tot een kerkelijke loopbaan. Opgevoed door een dierbare voedster en onderwezen door huisleraren, beheerste hij op zijn twaalfde – het jaar dat zijn vader overleed – niet alleen Frans, maar ook Grieks en kon hij al brieven schrijven in het Latijn. Hij ging retorica, filosofie en theologie studeren aan de Universiteit van Cahors, om vervolgens door een oom, bisschop in het nabije Sarlat, als kanunnik aangesteld te worden. Midden jaren 1670 verblijft hij in Parijs, waar hij onder meer de priesteropleiding van het Séminaire Saint-Sulpice doorloopt en aan het in de veertiende eeuw gestichte Collège du Plessis studeert. In 1677 wordt hij tot priester gewijd en behaalt hij zijn doctoraat in de theologie aan de Universiteit van Cahors.

Zijn eerste publicaties (over opvoeding, over de preek en over de welsprekendheid in het algemeen) laten een intellectueel begaafde en belesen geestelijke zien, geen stijve, wereldvreemde godgeleerde. Als het om zijn ideeën over de prediking gaat, zijn verwijzingen naar de klassieke retorica nooit ver weg, en hij citeert even soepel uit de Bijbel als uit de *Satiren* van Horatius. Zijn reputatie in de geestelijke kringen van de Franse hoofdstad verbreidt zich zodanig dat hij in 1679 benoemd wordt tot directeur van het instituut Nouvelles Catholiques, een internaat voor meisjes uit bekeerde katholieke families van vooreen protestantsen huize. In 1687 wijdt hij aan het belang van onderwijs aan meisjes een invloedrijk – en voor die tijd broodnodig – pleidooi onder de titel *Traité sur l'éducation des filles*.

Het zijn de jaren dat de vreedzame co-existentie van katholieken en hugenoten noodlottig tot een eind komt, wat in 1685 culmineert in de herroeping door Lodewijk XIV van het Edict van Nantes, waardoor vele honderdduizenden protestanten in Frankrijk hun godsdienstvrijheid verliezen. In dat klimaat van onverenigbare geloofssferen meende Fénelon een tijdlang voor zichzelf een soort ‘derde weg’ gevonden te hebben in de ideeën van de mystiek aangelegde Madame Guyon, die hij in 1688 ontmoette. Met haar quiëtisme streefde zij binnen het katholicisme een innerlijke, spirituele geloofsbeleving na, die minder stoelde op de praal en het autoritaire systeem van de ker-

kelijke organisatie. Invloedrijke katholieke functionarissen met sterke connecties aan het hof van Versailles, zoals Jacques-Bénigne Bossuet, bisschop van Meaux, zagen dit echter als een gevaarlijke dwaalweg, zodat Madame Guyon uiteindelijk zelfs in de gevangenis belandde en Fénelon zijn affiniteit met het quiétisme expliciet moest afzweren.

In 1689 werd de toen achtendertigjarige Fénelon op voorspraak van Madame de Maintenon, de tweede, geheime echtgenote van Lodewijk xiv, benoemd tot privéleraar van de hertog van Bourgondië, diens op dat moment zevenjarige kleinzoon en de tweede in de lijn van de troonsopvolging. Het is voor die jonge prins en toekomstige koning van Frankrijk dat François Fénelon in de loop van de daaropvolgende jaren educatieve fabels en wijsheden verzamelde en de mythologische en historische verhalen schreef die zouden uitmonden in een manuscript, oorspronkelijk getiteld *Suite du quatrième livre de l'Odyssée d'Homère, ou Les aventures de Télémaque, fils d'Ulysse* (Vervolg op het vierde boek van de 'Odyssee' van Homerus, of De avonturen van Telemachus, zoon van Odysseus). Stukken van dat manuscript begonnen aan het hof de ronde te doen en in april 1699 verscheen een deel van de tekst anoniem in gedrukte vorm bij de Parijse uitgeverij Claude Barbin. De identiteit van de auteur raakte echter spoedig bekend en de inhoud van het boek bracht Lodewijk xiv tot grote razernij. Waarom?

Ringcompositie

Op het eerste gezicht is het in onze eenentwintigste-eeuwse Nederlandse lezersogen misschien niet logisch dat Fénelon, als raamwerk voor zijn pedagogische lessen aan de jonge troonopvolger, koos voor episodes gebaseerd op de *Odyssee* van Homerus. Waarom bijvoorbeeld geen Bijbelse verhalen gebruikt? Fénelon was ten slotte als theoloog opgeleid. Toch zijn er diverse redenen waarom die keuze zich wel degelijk goed laat begrijpen. Telemachus is immers zelf ook een kroonprins, die voorbestemd is om zijn vader Odysseus als vorst van het koninkrijk Ithaca op te volgen. Verder staat in de Franse katholieke geloofstraditie, anders dan in ons protestantse Noorden, het kerkelijk leergezag van oudsher hoger aangeschreven dan de persoonlijke omgang met Bijbelteksten, zodat Fénelon zich door de keuze voor de wereld van Homerus veel meer literaire vrijheden verschafte. Bovendien